

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Αιμίλιος Α. Σολωμού αφυπηρέτησε από το Πανεπιστήμιο Λευκωσίας τον Νοέμβριο του 2022. Με την ευκαιρία αυτή, αποφασίσαμε να εκδώσουμε ένα Τιμητικό Τόμο προς τιμήν του. Στην πρόσκληση ανταποκρίθηκαν ασμένως παλαιότεροι και νεότεροι συνάδελφοι. Πολλοί υπήρξαν μαθητές του ήδη από την εποχή που ήταν Καθηγητής στην Αγγλική Σχολή Λευκωσίας, άλλοι υπήρξαν συνάδελφοί του στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, ενώ άλλοι υπήρξαν συνεργάτες του σε εκδηλώσεις της έδρας Unesco ή και σε άλλες δραστηριότητές του. Αποτέλεσμα της ανταπόκρισης αυτής είναι ο παρών Τόμος που χωρίζεται σε δύο αυτοτελείς ενότητες, που μαζί ανταποκρίνονται στα κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντα του Τιμώμενου: την ιστορία και την εκπαίδευση.

Ο παρών Τόμος συνιστά μια ελάχιστη ανταπόδοση προς ένα άνθρωπο που πάντα υπήρξε πρόθυμος να συμβάλει στο έργο συναδέλφων, φοιτητών και μαθητών του, αλλά και να εργαστεί για το κοινό καλό. Άνθρωπος σεμνός και προσηνής, υπήρξε πρότυπο δασκάλου, υποστηρικτικός και πρόθυμος να συνδράμει με την εμπειρία και τις γνώσεις του. Ακόμα και μετά τη συνταξιοδότησή του, παραμένει ενεργός, στη διδασκαλία και στην έρευνα, ενώ συμμετέχει σε διάφορους επιστημονικούς οργανισμούς.

Ο Αιμίλιος Σολωμού έλαβε πτυχίο στην Ιστορία από το Πανεπιστήμιο του Cardiff το 1969, το 1981 προχώρησε με περαιτέρω σπουδές στη διδακτική της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Exeter, ενώ το 2009 έλαβε διδακτορικό στη διδασκαλία της Ιστορίας από το Πανεπιστήμιο του Middlesex. Ξεκίνησε να διδάσκει ιστορία στην Αγγλική Σχολή της Λευκωσίας το 1969 και παρέμεινε εκεί μέχρι το 2000, για 31 ολόκληρα χρόνια. Στο χρονικό διάστημα αυτό υπηρέτησε σε όλες τις βαθμίδες, ως δάσκαλος, ανώτερος δάσκαλος, πρόεδρος του τμήματος ιστορίας, σύμβουλος επαγγελματικής καθοδήγησης, πρόεδρος του συνδέσμου του προσωπικού, γραμματέας του ταμείου προνοίας των εργαζομένων, βοηθός διευθυντής και τέλος διευθυντής. Μετά την αποχώρησή του από την Αγγλική Σχολή ξεκίνησε μια δεύτερη σταδιοδρομία στο τότε Intercollege.

Μετά την άδεια για την ίδρυση των πρώτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στη νήσο, εξακολούθησε να διδάσκει στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών (μετέπειτα Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Διακυβέρνησης) και στο Τμήμα Παιδαγωγικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Το 2024 συμπληρώνει συνολικά 55 χρόνια διδασκαλίας. Στο Intercollege και μετέπειτα στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας υπηρέτη-

σε επίσης για χρόνια ως ανώτατο διοικητικό στέλεχος, αρχικά ως Campus Director (2000-2010), ακολούθως ως Αντιπρόεδρος Διοίκησης (2010-2012) και τέλος ως Εκτελεστικός Αντιπρόεδρος Διοίκησης (2012-2018). Το 2013 ανέλαβε Διευθυντής της Έδρας Unesco του Πανεπιστημίου Λευκωσίας με αντικείμενο: Πολιτισμική Ετερότητα και Διαπολιτισμικός Διάλογος για έναν Πολιτισμό Ειρήνης. Έκτοτε η έδρα αξιολογήθηκε επανειλημμένα από την Unesco, με τελευταία θετική αξιολόγηση αμέσως πριν τη συνταξιοδότηση του, οπότε και η έδρα ανανεώθηκε μέχρι το 2025, πλέον με διάδοχό του ως νέο Διευθυντή τον Παναγιώτη Αγγελίδη.

Ο Αιμίλιος Σολωμού έχει ανακηρυχθεί ως Επίτιμος Πολίτης του Αγίου Νικολάου Κρήτης για τη συνεισφορά του στον πολιτισμό. Έχει επίσης τιμηθεί από το Ινστιτούτο Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών και τον Σύνδεσμο Πολιτισμού Ελλάδας Κύπρου, για το σύνολο της προσφοράς του. Για το σύνολο της προσφοράς του τιμήθηκε επίσης και από το Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Υπήρξε και παραμένει εξάλλου ενεργός σε πληθώρα επιστημονικών οργανώσεων. Από το 2016 είναι εκτελεστικός διευθυντής του κορυφαίου κυπρολογικού περιοδικού *The Cyprus Review*. Το 2019 εκλέχθηκε Πρόεδρος της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών, οργανισμό στο Δ.Σ. του οποίου υπηρετούσε από το 2005. Το 2018 εκλέχθηκε Αντιπρόεδρος του Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου, ενώ το ίδιο έτος εκλέχθηκε, μεταξύ άλλων, Αντιπρόεδρος του Royal Commonwealth Society (Cyprus) Branch. Το 2020 διορίστηκε ως μέλος στο Δ.Σ. του Οργανισμού Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων και Πολιτιστικών Σχέσεων. Μέχρι τη συνταξιοδότησή του υπηρετούσε ως συντονιστής του Πανεπιστημίου Λευκωσίας με τον ακαδημαϊκό οργανισμό European Consortium for Political Research (ECPR), έχοντας διοργανώσει δύο σημαντικά και άκρως επιτυχημένα συνέδρια του ECPR στη Λευκωσία. Είναι επίσης μέλος του Συμβουλίου της Ομοσπονδίας Αθλητισμού των Κυπριακών Πανεπιστημίων.

Είναι μέλος πολυάριθμων επιστημονικών ενώσεων διεθνώς. Αναφέρουμε ενδεικτικά: The Historical Association of Great Britain, The American Historical Association, The National Council for History Education (USA), The Society for History Education (USA), The Organisation of History Teachers (USA), Phi Alpha Theta – History Society (USA), Society for the Scholarship of Teaching and Learning in History (USA), The Association for Supervision and Curriculum Development (USA), The Association for Careers Education and Guidance (UK), The Institute of Careers Guidance (UK), The Rotary Foundation of Rotary International, καθώς και στην Ένωση Έρευνας και Διδασκαλίας της Ιστορίας (Ελλάδα). Υπηρέτησε, μεταξύ άλλων, ως Αντιπρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, μέλος του Δ.Σ. του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών, Ανώτερος Συνεργάτης του Κυπριακού Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Σχέσεων και εξεταστής στο Πανεπιστήμιο του Middlesex. Συμμετείχε σε αρκετά ερευνητικά έργα που έτυχαν εξωτερικής χρηματοδότησης, ενώ έχει πληθώρα δημοσιεύσεων.

Ο παρών Τόμος περιλαμβάνει 20 κείμενα γραμμένα από συναδέλφους πανεπιστημιακούς και ερευνητές στα πεδία της Ιστορίας και της Εκπαίδευσης. Λόγω της κατανομής των κειμένων σε δύο ενότητες, έχουν ετοιμαστεί και χωριστές εισαγωγές για κάθε ενότητα και επομένως δεν θα επαναληφθούν εδώ τα όσα λέγονται στις επί μέρους εισαγωγές. Την Ενότητα *Ιστορία* επιμελήθηκαν οι Αχιλλεύς Κ. Αιμιλιανίδης και Χριστίνα Ιωάννου, ενώ την Ενότητα *Εκπαίδευση* οι Παναγιώτης Αγγελίδης και Χριστίνα Χατζησωτηρίου. Ως επιμελητές του Τόμου ευχαριστούμε όλους τους συγγραφείς για την πρόθυμη κατάθεση των επιστημονικών τους συμβολών. Ευχαριστούμε επίσης ιδιαίτερα τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Καθηγητή Φίλιππο Πουγιούτα για τον χαιρετισμό του στον παρόντα Τόμο. Ευχαριστίες επίσης στον εκδοτικό οίκο, τον π. Θωμά Κωστή, την Ελισάβετ Παπαγεωργίου, τη Νίκη Πέση, και σε όλους όσους συνέβαλαν στη δημιουργία του παρόντος Τόμου.

Λευκωσία, 23.10.2023

Οι επιμελητές έκδοσης

*Παναγιώτης Αγγελίδης, Αχιλλεύς Κ. Αιμιλιανίδης,
Χριστίνα Ιωάννου, Χριστίνα Χατζησωτηρίου*

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΥΤΑΝΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΠΟΥΓΤΙΟΥΤΑ

Με τον Δρα Αιμίλιο Σολωμού με ενώνει μία μακρά -πέραν των 20 ετών- συνεργασία και φιλία. Πρωτογνώρισα τον Αιμίλιο Σολωμού το 2000, όταν ανέλαβε καθήκοντα Διευθυντή του Intercollege Λευκωσίας. Τότε υπηρετούσα στη θέση του Διευθυντή Ακαδημαϊκών Υποθέσεων και Αναπληρωτή Ακαδημαϊκού Κοσμήτορα. Μαζί συνεργαστήκαμε στενά και εργαστήκαμε εντατικά σε όλα τα θέματα του Κολεγίου μέχρι το 2007. Η πιο σημαντική μας συνεργασία ήταν στο πλαίσιο της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, κάτι που επιτεύχθηκε το 2007, μετά από διετή, ενδελεχή και αυστηρή διαδικασία αξιολόγησης/πιστοποίησης.

Στη συνέχεια συνεργάστηκα μαζί του στο Πανεπιστήμιο, από το 2007 μέχρι σήμερα, υπό την ιδιότητά μου ως Αντιπρύτανη και μετέπειτα Πρύτανη του Πανεπιστημίου. Ο Αιμίλιος Σολωμού κατείχε, αντίστοιχα, τη θέση του Αντιπροέδρου Διοίκησης και μετέπειτα Εκτελεστικού Αντιπροέδρου Διοίκησης, ως επίσης και του Διευθυντή της Έδρας UNESCO. Συνεργαστήκαμε στενά υπό τις διοικητικές μας ιδιότητες, αλλά και ως μέλη της Προσωρινής Διοικούσας Επιτροπής του Πανεπιστημίου, της Συγκλήτου, του Συμβουλίου και του Συντονιστικού Οργάνου του Πανεπιστημίου, σχεδόν σε όλα τα θέματα που αφορούσαν την Ανώτερη Εκπαίδευση και ειδικότερα την ανάπτυξη προγραμμάτων σπουδών, την έρευνα, τα φοιτητικά θέματα και την κινητικότητα Erasmus+.

Μπορώ να αναφέρω, ως κύρια χαρακτηριστικά του Αιμιλίου Σολωμού, τον άψογο επαγγελματισμό του, τις βαθιές γνώσεις του, την προσηλωσή του στο λειτούργημα του εκπαιδευτικού και στις αρχές και τις αξίες της παιδείας και της κοινωνίας, την εκ μέρους του προσοχή αυτών που χρειάζονταν στήριγμα, τη διαφύλαξη της αξιοκρατίας και της δικαιοσύνης, την επικοινωνιακή του ικανότητα, και, τέλος, τη συναίνεση και τη μετριοπάθεια. Η παρουσία του στον εκπαιδευτικό μας οργανισμό ενίσχυσε το αίσθημα της συμπερίληψης στα νεότερα μέλη του οργανισμού και ενέπνευσε τόσο τα διοικητικά όσο και τα ακαδημαϊκά στελέχη. Ο σεβασμός του οποίου τύγχανε από όλα τα μέλη του προσωπικού ήταν καταλυτικός στο δύσκολο διοικητικό έργο που είχε να διεκπεραιώσει ως Εκτελεστικός Αντιπρόεδρος, όποτε έπρεπε να συγκεράσει διοικητικά και ακαδημαϊκά θέματα. Κατάφερε και έκτισε συλλογικά, ένα διοικητικό ακαδη-

μαϊκό εργασιακό περιβάλλον, κάτι το οποίο θεωρείται αυτονόητο για ένα εδραιωμένο Πανεπιστήμιο, αλλά είναι ιδιαίτερα δύσκολο να επιτευχθεί σε ένα Πανεπιστήμιο που ξεκίνησε την ιστορία του ως ένα μικρό Κολλέγιο, σε μια χώρα που απέκτησε πανεπιστήμια και πανεπιστημιακή κουλτούρα μόλις τα τελευταία 30 χρόνια.

Ως έμπειρος συντεχνιακός, ο Αιμίλιος Σολωμού είχε πάντα μεγάλη έγνοια για τη δίκαιη αντιμετώπιση του προσωπικού και, ως εκ τούτου, η συμβολή του στην επιτυχή σύναψη των συλλογικών εργασιακών συμβάσεων τόσο του διοικητικού όσον και του ακαδημαϊκού προσωπικού ήταν καθοριστική. Έγνοια του πάντα ήταν η προστασία και η στήριξη όλων των υπαλλήλων, αλλά κυρίως των χαμηλά αμειβόμενων.

Η τεράστια ανάπτυξη του Πανεπιστημίου Λευκωσίας και η εδραίωσή του σήμερα ως ενός από τα καλύτερα πανεπιστήμια παγκοσμίως σύμφωνα με τις διεθνείς κατατάξεις, είναι σίγουρα αποτέλεσμα συλλογικής προσπάθειας. Κάποιοι και κάποιες σαφώς έχουν συμβάλει περισσότερο στην προσπάθεια αυτή. Η συμβολή του Αιμίλιου Σολωμού υπήρξε σημαντικότερη. Δούλεψε άοκνα και επίμονα μέχρι αργά το βράδυ για την ανάπτυξη του Πανεπιστημίου. Οι διασυνδέσεις του με την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, τα αγγλόφωνα αλλά και τα ελληνόφωνα σχολεία, γυμνάσια και λύκεια, οι γνώσεις του για τα εκπαιδευτικά συστήματα, και, τέλος, ο σεβασμός του οποίου τύγχανε ως δάσκαλος και καθηγητής πολλών γονέων, ενέπνεε εμπιστοσύνη για την επιλογή του Πανεπιστημίου για τις σπουδές των παιδιών τους. Πολλοί φοιτητές, φοιτήτριες και απόφοιτοί μας επέλεξαν το Πανεπιστήμιο Λευκωσίας μετά από τις συμβουλές και την καθοδήγηση του Αιμίλιου Σολωμού. Ανάλογη επίδραση είχε η προσωπικότητά του και στην Ελλάδα. Οι πολλές του διασυνδέσεις και η εκτίμηση και ο σεβασμός στο πρόσωπό του στον ελλαδικό χώρο αποτέλεσαν κύριο παράγοντα προσέλκυσης μεγάλου αριθμού Ελλαδιτών φοιτητών και φοιτητριών στο Πανεπιστήμιό μας.

Παράλληλα, η αγάπη του για το λειτούργημα του εκπαιδευτικού κατοπτριζόταν και στην πλήρη υιοθέτηση του “open door policy”, που αποτελεί θεμελιώδη πυλώνα του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Η φοιτητοκεντρική και γενικά ανθρωποκεντρική προσέγγιση αποτελούσε πάντοτε πυξίδα στις δράσεις του. Ήταν πάντοτε έτοιμος να δεχτεί στο γραφείο του και υπομονετικά να ακούσει, να συμβουλευτεί και να καθοδηγήσει όποιον και όποια του το ζητούσε. Η εμμονή του στην εξυπηρέτηση και την ευημερία των φοιτητών και φοιτητριών ήταν και ο κύριος λόγος που τον οδήγησε να δώσει έμφαση στην ανάπτυξη των Διοικητικών Τμημάτων, και ειδικά των Τμημάτων Ακαδημαϊκών Συμβούλων, Φοιτητικών Θεμάτων και Erasmus+. Υπό την καθοδήγηση και την επίβλεψή του τα εν λόγω Τμήματα αναπτύχθηκαν ραγδαίως, με έμφαση στη φοιτητική ζωή στο Πανεπιστήμιο και στην εμπλοκή των φοιτητών και των φοιτητριών στα κοινά του Πανεπιστημίου και της κοινωνίας μας.

Πέραν της συνεργασίας μου με τον Αιμίλιο Σολωμού στις προαναφερθείσες δράσεις, συμμετείχα μαζί του σε πολλά ερευνητικά χρηματοδοτούμενα προγράμματα, συνολικού προϋπολογισμού πέραν των 2.5 εκατομμυρίων ευρώ. Η πρώτη μας εφαρμοσμένη ερευνητική συνεργασία άρχισε το 2004, με το πρώτο μας χρηματοδοτούμενο ερευνητικό έργο που είχε στόχο να αποτυπώσει -με πολυμεσικό υλικό- την ιστορία της εκκλησίας του Αποστόλου Ανδρέα και του τεμένους Hala Sultan Tekke. Συνεχίστηκε για τα επόμενα χρόνια και μέχρι σήμερα με ακόμη επτά ερευνητικά έργα χρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τα περισσότερα εκ των οποίων εστίασαν στην ιστορία της Ευρώπης, τη διαπολιτισμικότητα και την πολυθρησκεία. Συγγράψαμε δέκα ερευνητικά άρθρα, που παρουσιάστηκαν σε διεθνή συνέδρια και δημοσιεύθηκαν στα πρακτικά των συνεδρίων και σε ερευνητικά περιοδικά. Συνεργαστήκαμε αρμονικά με όλους τους Ευρωπαίους εταίρους, κυρίως χάρη στον σεβασμό και την εκτίμηση που έτρεφαν στο πρόσωπο του Αιμίλιου Σολωμού.

Οι εμπειρίες που μοιραστήκαμε στις διεθνείς μας συναντήσεις, στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών προγραμμάτων, αποτελούν πράγματι επαγγελματικό και προσωπικό θησαυρό και ανεκτίμητης αξίας μνήμες, που αναπολούμε και οι δυο μας με νοσταλγία και χαμόγελο.

Ως ιστορικός ο Αιμίλιος Σολωμού έχει αφήσει το δικό του στίγμα στην καταγραφή της ιστορίας της πατρίδας μας. Με την έρευνα και το συγγραφικό του έργο έχει εμπλουτίσει σημαντικά το αποθετήριο της Κυπριακής Ιστορίας. Με τη διδασκαλία του έχει μεταλαμπαδεύσει βαθύτατες γνώσεις ιστορίας στους μαθητές και τις μαθήτριάς του, αλλά και στην κοινωνία της Κύπρου, και όχι μόνο, αφού πάρα πολλά άτομα από όλο τον κόσμο έχουν παρακολουθήσει τις διαλέξεις του.

Η ιδιότητά του ως εκπαιδευτικού υπήρξε καθοριστικός παράγοντας στην επιτυχή δημιουργία και διάδοση της γνώσης. Χαρακτηριστική είναι η εκτίμηση της οποίας τυγχάνει από πολλούς και σημαντικούς πολίτες της κυπριακής κοινωνίας που μαθήτευσαν κοντά του και που σήμερα βρίσκονται στο πηδάλιο σημαντικότερων κυβερνητικών και ιδιωτικών οργανισμών.

Ο τόμος αυτός αφορμάται από την επιτυχημένη επαγγελματική καριέρα και το λειτούργημα που υπηρέτησε ο Αιμίλιος Σολωμού στη Δευτεροβάθμια και Ανώτερη Εκπαίδευση με έμφαση στα πολύ σημαντικά πεδία της Ιστορίας και της Εκπαίδευσης. Αποτελεί έτσι ένα τρανό παράδειγμα του αντίκτυπου της προσωπικότητας και του έργου του. Καλοτάξιδος ας είναι. Είμαι βέβαιος ότι ο Αιμίλιος Σολωμού θα συνεχίσει να εμπνέει ερευνητές και ερευνήτριες.

Φίλιππος Πουγιούτας
Πρύτανης, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

ΕΝΟΤΗΤΑ
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το βιβλίο αυτό είναι αφιερωμένο σε έναν άνθρωπο ο οποίος έχει αφήσει βαρύ το αποτύπωμά του σε όλους όσους τον έχουν γνωρίσει, ως συνάδελφο, δάσκαλο, μέντορα, φίλο, έτοιμο να προσφέρει πολύτιμες συμβουλές σε όποιον τις έχει ανάγκη. Ο Αχιλλέας Αιμιλιανίδης τον γνώρισε μετά το 2007 και συνεργάζεται στενά μαζί του έκτοτε. Η Χριστίνα Ιωάννου είχε την ευτυχία να μαθητεύσει μαζί του στην Αγγλική Σχολή της Λευκωσίας και από το 2005 να είναι συνάδελφός του, πρώτα στο Intercollege και μετά στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, ανήκοντας μάλιστα στο ίδιο Τμήμα. Είμαστε αμφοτέρωθεν τυχεροί που συνεργαζόμαστε μαζί του για τόσο μακρύ χρονικό διάστημα. Ρεαλιστής, αλλά ταυτόχρονα ιδεαλιστής, ο Αιμίλιος Σολωμού συνδυάζει επαγγελματισμό με καλοσύνη, οξυδέρκεια με σεμνότητα, πάθος με ηρεμία.

Όσοι είχαν την τύχη να μαθητεύσουν ή να συνεργαστούν μαζί του – είτε στην Αγγλική Σχολή, είτε στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας – κάνουν λόγο για έναν αφοσιωμένο και ενθουσιώδη δάσκαλο, με το εξαιρετικό χάρισμα να επικοινωνεί άψογα με τους μαθητές του και να τους μεταδίδει τη γνώση στο καλύτερο δυνατό επίπεδο. Ένα δάσκαλο που πάντα δίδασκε με ζήλο και ενέπνεε τους μαθητές του δίνοντάς τους κίνητρα μέσα από τις αποτελεσματικές τεχνικές διδασκαλίας του, αλλά και τη μοναδική του ικανότητα να υποκινεί συζητήσεις και να δημιουργεί μια διαδραστική ατμόσφαιρα, που πάντοτε τόνωνε τη μαθησιακή διαδικασία. Ως διοικητικό στέλεχος τον χαρακτήριζε η αποτελεσματικότητα, η ψυχραιμία και η συνεχής προσπάθεια για ίση μεταχείριση, με την ορθή έννοια του όρου: την ίση μεταχείριση των όμοιων περιστάσεων και την άνιση μεταχείριση των ανόμοιων. Ο Αιμίλιος Σολωμού πάντα ενδιαφερόταν για κάθε μέλος του προσωπικού, για τα προβλήματα που αντιμετώπιζε και τις ανάγκες του.

Η πρώτη ενότητα του παρόντος Τόμου είναι αφιερωμένη στο γνωστικό αντικείμενο που υπηρέτησε ο Αιμίλιος Σολωμού για περισσότερο από μισό αιώνα, την Ιστορία. Ο Αιμίλιος Σολωμού υπήρξε πρότυπο επιστήμονα, άνθρωπος που διακρίνεται για την επιστημονική του εντιμότητα και σεμνότητα, για τον σεβασμό με τον οποίο αντιμετωπίζει το ιστορικό γίνεσθαι. Ιστορία αποτελεί κατά τον επιτυχημένο ορισμό του Edward Hallet Carr μια συνεχή διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ του ιστορικού και των γεγονότων του, ένα διάλογο χωρίς τέλος μεταξύ παρόντος και παρελθόντος. Ο εμπειρισμός στις κοινωνικές επιστήμες οδηγεί συχνά στην πελοίθηση πως όλα τα

ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

προβλήματα μπορούν να επιλυθούν με την εφαρμογή επιστημονικών μεθόδων, απαλλαγμένων από οποιοδήποτε αξιολογικό στοιχείο. Ο ιστορικός όμως έχει καθήκον να ερμηνεύσει τις πηγές και όχι απλώς να τις καταγράψει. Η ερμηνεία μπορεί να οδηγήσει σε ευρήματα που μεταβάλλουν τις σκέψεις ακόμα και των ίδιων των δρώντων. Το γεγονός αυτό όμως δεν σημαίνει πως η ιστορία διαμορφώνεται από τον ιστορικό κατά βούληση. Καθήκον του ιστορικού είναι να σέβεται τα γεγονότα που σχετίζονται με το θέμα και που απασχολούν την ερμηνεία που θα ήθελε να προτείνει. Οι σχέσεις του ιστορικού με τα γεγονότα οφείλουν να είναι σχέσεις ισοτιμίας και αλληλεπίδρασης και όχι σχέσεις επιβολής ή προπαγάνδας.

Η ενότητα αυτή αποτελείται από 11 άρθρα, τα οποία παρουσιάζονται με κριτήριο την χρονολογική σειρά των θεμάτων που πραγματεύονται. Παλαιότεροι, αλλά και νεότεροι συνάδελφοι, όλοι όμως πια καταξιωμένοι στο πεδίο τους, καταθέτουν πρωτότυπες συμβολές για την κυπριακή ιστορία.

Ο Καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Νεάπολης, πρώην Πρέσβης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Αθήνα, Γιώργος Γεωργής αναλύει τα πρώτα ακούσματα ευρωπαϊκής μουσικής που ήλθαν στην αγγλοκρατούμενη Κύπρο, αλλά και την ανάπτυξη της μουσικής εκπαίδευσης την περίοδο 1878-1914, δηλαδή κατά τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας.

Η ιστορικός Δρ Μαρία Χατζηαθανασίου εστιάζει στην πρώτη 25ετία του Βρετανικού Συμβουλίου στην Κύπρο, από το 1935 μέχρι το 1960, και την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αναλύει τη δράση του Συμβουλίου και τις προσπάθειές του να σχεδιάσει και να εφαρμόσει μια πολιτιστική πολιτική.

Η ιστορικός Δρ Αναστασία Γιάγκου εξετάζει τις σχέσεις ανάμεσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου και τη βρετανική αποικιακή κυβέρνηση κατά την κρίσιμη διετία 1945-1947, δηλαδή από τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι τη βραχεία άνοδο του Μητροπολίτη Πάφου Λεοντίου στον Αρχιεπισκοπικό θρόνο.

Ο Αναπληρωτής Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας Γιάννος Κατσουρίδης εξετάζει την υιοθέτηση του ενωτικού αιτήματος από την κυπριακή αριστερά στις δεκαετίες 1940-1950 και πως επηρέασε τη σχέση του ΑΚΕΛ με την τουρκοκυπριακή κοινότητα μέχρι την ανεξαρτησία, λαμβάνοντας υπόψη και την όξυνση των δικονομικών σχέσεων.

Ο Καθηγητής και Κοσμήτορας Νομικής στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας Αχιλλεύς Αιμιλιανίδης αναλύει το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο της αμφιλεγόμενης Δήλωσης του Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας Κρίτωνα Τορναρίτης στις 2 Αυγούστου 1954, αναζητώντας τις αντιλήψεις του ίδιου του Τορναρίτη, αλλά και τις συνέπειες της Δήλωσης.

Ο Καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας Hubert Faustmann διηγείται τον αγώνα για την αναγνώριση των μικρών εθνοτικών και θρησκευτικών μειονοτήτων στο νησί (Μαρωνιτών, Αρμενίων, Λατίνων και Βρετανών) κατά το τέλος της

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

περιόδου της Αγγλοκρατίας, εξετάζοντας ιδιαίτερα την προσπάθεια τους για αναγνώριση πολιτικών δικαιωμάτων.

Ο ιστορικός Δρ Αλέξης Αλέκου σκιαγραφεί τα πρώτα χρόνια μετά την Ανεξαρτησία και τις επιλογές της πρώιμης εξωτερικής πολιτικής της Κυπριακής Δημοκρατίας σε ένα ψυχροπολεμικό περιβάλλον, αξιολογώντας τις αποφάσεις για διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος, ένταξη στο Κίνημα των Αδεσμεύτων και αναθεώρηση του Συντάγματος.

Ο ιστορικός Δρ Ανδρέας Κάρνος διερευνά τις προσπάθειες της Κυπριακής Δημοκρατίας σε επίπεδο αμυντικού σχεδιασμού και, πιο συγκεκριμένα, το «Σχέδιο Αμύνης Κύπρου Αφροδίτη 1965», που εκπονήθηκε για την υπεράσπιση του νεότευκτου κράτους μετά από τις απειλές που διατύπωσε η Τουρκία την περίοδο 1963-1964.

Ο ιστορικός Δρ. Χαράλαμπος Α. Αλεξάνδρου μεταφέρει το ιστορικό ενδιαφέρον στην ιστορική περίοδο του 1974 και εξετάζει τις δυνατότητες των Μονάδων Πυροβολικού της Εθνικής Φρουράς στις ακτές της Κερύνειας και συγκεκριμένα τη δράση της 182 Μοίρας Πεδινού Πυροβολικού την περίοδο 20-22 Ιουλίου 1974.

Ο Καθηγητής και Πρόεδρος του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών και Διακυβέρνησης στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας Ανδρέας Θεοφάνους αξιολογεί τις σχέσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας με την ΕΕ, πριν και μετά την ένταξη, και πώς αυτές έχουν επηρεάσει το Κυπριακό, την οικονομία, καθώς και διάφορα κοινωνικά ζητήματα.

Τέλος, η συμβολή του Επίκουρου Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας Μιχάλη Κοντού αποτιμά κριτικά τη σχέση μεταξύ των συναφών επιστημονικών πεδίων της ιστορίας και των διεθνών σχέσεων, προσεγγίζοντας την ιστορία ως την «πρώτη ύλη» για την παραγωγή και τον έλεγχο υποθέσεων στις διεθνείς σχέσεις.

Οι επιμελητές
Χριστίνα Ιωάννου & Αχιλλεύς Κ. Αμιλιανίδης

Η Μουσική στην Κύπρο στα Πρώτα Χρόνια της Βρετανικής Επικυριαρχίας (1878-1914)

Γιώργος Γεωργής

Στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας, η μουσική στην Κύπρο είναι περιορισμένη στη βυζαντινή της εκδοχή και στη δημοτική παράδοση. Η βυζαντινή μουσική, πέρα από την ιεροψαλτική, που μαθαινόταν πρακτικά, είχε να επιδείξει και σημαντικούς Κύπριους μουσικούς, μελοποιούς, κωδικογράφους και ιδιοκτήτες μουσικών χειρογράφων, τους οποίους κατέγραψε¹ ο μεγάλος Κύπριος βυζαντινολόγος Ιωάννης – Γιάγκος Τορναρίτης, που πέθανε το 1942 σε ηλικία 54 χρόνων, στην Αθήνα, από πείνα στη μέση του δρόμου.² Ανάμεσα στους ιδιοκτήτες μουσικών κωδίκων αναφέρει, τον 16ο αιώνα, τον αγιοταφίτη ιερέα Ιωακείμ από την Πάφο, ο οποίος κατείχε μεμβράνινο χειρόγραφο που περιείχε *‘ωρολόγιον, εν ω μέρος ασματικής και του όρθρου’*.³

Η ευρωπαϊκή μουσική «εισέβαλε» στην Κύπρο μαζί με την άφιξη των Άγγλων. Μουσικοί, δάσκαλοι του πιάνου, κιθαρίστες, χορδιστές, έμποροι μουσικών ειδών, φτάνουν στην Κύπρο για να διδάξουν μουσική στους ιθαγενείς που έβγαιναν από τον βαθύ τουρκικό μεσαιώνα. Οι πρώτοι μουσικοδιδάσκαλοι εγκαθίστανται στη Λάρνακα, εμπορικό και οικονομικό κέντρο, όπου είχε διαμορφωθεί μια πρόιμη αστική τάξη, δεκτική στις ευρωπαϊκές επιδράσεις. Ακολουθεί η Λεμεσός, αργότερα η Λευκωσία, ενώ δεν μπορεί να γίνει οποιαδήποτε αναφορά στην Πάφο, που είναι ασήμαντος δίδυμος οικισμός, Κτήμα και Κάτω Πάφος, ανάμεσα στα ερείπια που μαρτυρούσαν την αρχαία αίγλη της.

Τα πρώτα δημόσια ακούσματα ευρωπαϊκής μουσικής ήρθαν το 1878 με τις στρατιωτικές μπάντες των πολεμικών πλοίων και του στρατού κατοχής. Οι Άγγλοι κατέλαβαν την Κύπρο με αργυρά μισοσέλινα και με μουσικές μπάντες! Άρτος και θεάματα από την αρχή. Ο ναύαρχος Χέϋ, που τον Ιούνιο του 1878 πήρε εντολή να καταλάβει το νησί, αποβιβάστηκε αρχές Ιουλίου στη Λάρνακα και, δύο μέρες αργότερα, βάδισε προς τη Λευκωσία, χωρίς τις στρατιωτικές δυνάμεις που του είχαν παραχωρηθεί για την κατάληψη. Πήγε μόνος, με μια ενοικιασμένη άμαξα και μια μικρή φρουρά. Είχε συλλάβει ένα παμπάλαιο πονηρό σχέδιο. Αντί για πυροβόλα όπλα, είχε μαζί του «αργυρές λόγχες», μερικά σακιά φρεσκοκομμένα νομίσματα του μισού σελινιού. Ο Herworth W. Dixon, αξιωματικός του ναυτικού που είχε συνοδεύσει τον Χέϋ, στο βιβλίο του *British Cyprus*, που εκδόθηκε στο Λονδίνο το 1879, γράφει ότι ο ναύαρ-

¹ Ι. Χρ. Τορναρίτης, 'Κύπριοι Μουσικοί', *Αλήθεια*, Λεμεσός 24.5.1912 και 22.6.1912.

² Α. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, ΣΤ' έκδοση, Λευκωσία, 2010: 590.

³ Τορναρίτης, ό.π., σημ. 1, *Αλήθεια*, Λεμεσός 2.6.1912.

χος ταξίδεψε προς την κυπριακή πρωτεύουσα ‘ήσυχα, μαζί με τον γραμματέα του και μερικά μουλάρια φορτωμένα με τα αγγλικά μισοσέλινα’.⁴

Ο ίδιος περιγράφει την παράδοση της εξουσίας, την υποστολή της τουρκικής και την έπαρση της βρετανικής σημαίας: ‘...στις 5 η ώρα οθωμανική σημαία υπεστάλη με στρατιωτικές τιμές. Οι πεζοναύτες του Κέλλυ παρουσίασαν όπλα και, στην παρουσία του ναυάρχου, ο Ρόουσον ύψωσε τη βρετανική σημαία. Για όλα τα χρέη της κυβέρνησης δόθηκε διαταγή όπως ελεγχθούν και πληρωθούν. Δεν ακούστηκαν φωνές διαμαρτυρίας, παρά μόνο επευφημίες. Η βασίλισσα Βικτώρια μίλησε στα νέα της παιδιά διά μέσου των αργυρών νομισμάτων της. Ποιος καιϊμακάμης, ποιος χωροφύλακας θα μπορούσε να αντισταθεί σε μια κυρία, της οποίας ο υπουργός, στην πρώτη του πράξη, δεν επέβαλε φορολογία σ’ αυτούς αλλά (διευθέτησε) την αποπληρωμή των χρεών τους...’.⁵

Πέρα από τα αγγλικά μισοσέλινα, οι πρώτες αγγλικές αρχές φρόντισαν και για την ψυχαγωγία των κατοίκων. Στη Λεμεσό, για παράδειγμα, γράφει τον Νοέμβριο του 1879 κυπριακή εφημερίδα, ‘...η στρατιωτική μουσική παιανίζει ανά δις, και αύριον το πρώτον θέλει παιανίση εις το επί τούτω κατασκευασθέν παράπηγμα εν τω μέσω της πλατείας. *Rosslin place* απέναντι της οικίας του κ. Διοικητού...’.⁶ Τον Μάιο του 1880 η Κύπρος γιόρτασε τα γενέθλια της βασίλισσας Βικτώριας. Η μορφή της ήταν γνωστή και αγαπημένη, αφού κοσμούσε τη μια πλευρά των νομισμάτων. Ακόμη και στο μικρό Βαρώσι οργανώθηκαν αγώνες και το απόγευμα παιάνιζε η στρατιωτική φιλαρμονική. Γράφει εφημερίδα της εποχής, σε ανταπόκριση από την Αμμόχωστο: ‘...το εσπέρας εγένετο φωταψία, η Αγορά και το Δημαρχείον ήσαν καλώς φωταγωγημένα, η δε μουσική επαιάνιζε μέχρις της 1ης ώρας της πρωίας...’.⁷

Οι φιλαρμονικές ήσαν η νέα έκφραση μαζικής ψυχαγωγίας. Οι μπάντες του στρατού παιάνιζαν με κάθε ευκαιρία και, κυρίως, τα απογεύματα των αργιών. Φυσικά ο ρόλος τους ήταν πρώτα η ψυχαγωγία του στρατού και των Άγγλων υπαλλήλων. Τιμητικά, και για να κολακεύουν τη ματαιοδοξία των νέων αξιωματούχων, παιάνιζαν συνήθως έξω από τα διοικητήρια ή τα σπίτια των Διοικητών. Ήταν στρατιωτικές μπάντες, φιλαρμονικές της αστυνομίας και των μεγάλων πολεμικών πλοίων, που έκαναν επισκέψεις στα κυπριακά λιμάνια. Τον Φεβρουάριο του 1896 η φιλαρμονική της βρετανικής ναυαρχίδας που ναυλοχούσε στο λιμάνι της Λάρνακας παιάνιζε, τα απογεύματα, στην Πλατεία του Διοικητηρίου⁸. Λίγες μέρες αργότερα, ο στόλος κινήθηκε προς τη Λεμεσό, όπου, πριν αναχωρήσει για τα παράλια της Συρίας, ‘η μουσική της ναυαρχίδας επαιάνιζεν επί πολλάς ώρας εν τη προ του Διοικητηρίου πλατεία, πα-

⁴ Α. Παυλίδης, *Η Κύπρος ανά τους Αιώνες, μέσα από τα Κείμενα Ξένων Επισκεπτών της*, τ. δ’, Λευκωσία: Φιλόκυπρος, 1995: 1.152-1.282, βλ. σ. 1172.

⁵ Ό.π.: 1177.

⁶ *Νέον Κίτιον*, Λάρνακα 3/15.11.1879.

⁷ *Νέον Κίτιον*, Λάρνακα 24.5/5.6.1880.

⁸ *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 29.2/12.3.1896.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΣΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΕΠΙΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (1878-1914)

ρισταμένον πλήθος πολλού'.⁹ Ο κόσμος μάλλον λίγο καταλάβαινε τα εμβατήρια και τα μουσικά κομμάτια, αλλά σίγουρα περιεργαζόταν τα μουσικά όργανα, που πρώτη φορά έβλεπε, και, κυρίως, τις λαμπρές στολές των μουσικών.

Στη Λευκωσία η στρατιωτική φιλαρμονική παιάνιζε κάθε Πέμπτη στην Πλατεία Σεραγιού, γεγονός που προκάλεσε την οργή κυπριακής εφημερίδας, που θεώρησε ότι οι συναυλίες της αποτελούσαν έκφραση ανευλάβειας στον χώρο όπου είχαν θανατωθεί οι εθνομάρτυρες του 1821: *‘Ορθοτάτην και φιλόπατριν εποιήσατο παρατήρησιν έντιμος εις πολίτης. Καθ’ εκάστην Πέμπτην η Φιλαρμονική παιανίζει παρά την θέσιν ακριβώς εκείνην, όπου απηγχονίσθησαν ή απεκεφαλίσθησαν οι αρχιερείς της Κύπρου αναδειχθέντες αληθείς εθνομάρτυρες και άξιοι του πανελληνίου σεβασμού και της εθνικής ευγνωμοσύνης. Έπρεπεν εκεί να ιδρυθή αριπρεπές κενοτάβιον ή ναός προς δόξαν των ιερών εκείνων μαρτύρων και ανάμνησιν γεγονότος, όπερ μεγάλην πάντοτε θα κατέχη θέσιν εν τη εθνική ημών ιστορία. Εφόσον ακόμη δεν δυνάμεθα να εκπληρώσωμεν το καθήκον τούτο προς την ιεράν εκείνων μνήμην ώμεν τουλάχιστον ευλαβείς προς αυτήν, και ας τέρπωνται επί του τόπου του μαρτυρίου οι Μωαμεθανοί μόνον και κοσμοπολίται’.*¹⁰

Από τα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα και στην πρώτη δεκαετία του 20ού η Κύπρος απέκτησε τις πρώτες δικές της Φιλαρμονικές. *Φιλαρμονική Λευκωσίας*,¹¹ *Φιλαρμονική της Κυπριακής Αστυνομίας*,¹² *Ελληνική Φιλαρμονική «Απόλλων»*,¹³ *Φιλαρμονική του Αναγνωστηρίου Αγάπη του Λαού*¹⁴ και η *Φιλαρμονική του Παγκυπρίου Γυμνασίου*,¹⁵ είναι οι πρώτες Φιλαρμονικές της Λευκωσίας. Σημαντικότερη και πληρέστερη ήταν η *Φιλαρμονική της Αστυνομίας*, που έδινε τακτικές συναυλίες σε όλη την Κύπρο. Στη Λεμεσό παιάνιζε στον δημόσιο κήπο κάθε Παρασκευή απόγευμα, που ήταν αργία για τους Μουσουλμάνους, όπου «ως ακροατήριον είχε μόνον ολίγα φέσια και πληθύν φερετζέδων, διότι ο ελληνικός κόσμος είναι απησυχολημένος εις τας εργασίας του».¹⁶

Στη Λευκωσία η Φιλαρμονική της Αστυνομίας έπαιζε μία ώρα την εβδομάδα, γεγονός που προκαλούσε ειρωνικά σχόλια, ότι δήθεν ο Μέγας Αρμοστής την ήθελε για αποκλειστική, προσωπική του ψυχαγωγία. Χαρακτηριστικό το σχόλιο με τίτλο «Η Πεντάμορφη»: *‘Καθώς ο βασιλιάς του παραμυθιού, ο οποίος έκλεισε την πεντάμορφη βασιλοπούλα μέσα εις πανύψηλον πύργον διά να μην τύχη και την δη κανείς, και όμως εκείνη κατόρθωνε να συνεννοήται με τον ακριβόν της –έτσι και η μουσική της αστυνομίας. Μόλις μίαν ώραν την εβδομάδα την αφήνει ο Μέγας Αρμοστής μας να*

⁹ *Αλήθεια*, Λεμεσός 1/13.5.1896.

¹⁰ *Ευαγόρας*, Λευκωσία 22.9/4.101898.

¹¹ *Σάλπιγξ*, Λεμεσός 8.51904.

¹² *Σάλπιγξ*, Λεμεσός 15.5.1904.

¹³ *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 8.5.1910.

¹⁴ *Ελευθερία*, Λευκωσία 8.4.1911.

¹⁵ *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 25.6.1911.

¹⁶ *Αλήθεια*, Λεμεσός 19.1.1912.

παιανίση εις τον Κήπον, και όλας τας άλλας την κλείει μέσα εις τον πύργον της αστυνομίας. Εκείνη όμως παιανίζει κάποτε τα δειλινά και έτσι κατορθώνει να την ακούουν οι περπατηταί της κάτωθεν δενδροστοιχίας. Ένεκα όμως της γνωστής μεγάλης ζηλοτυπίας του προς την μουσικήν αύτην, είναι φόβος βέβαιος όταν το μάθη αυτό ο Μ. Αρμοστής μας, να την κλείση εις κανένα παχύτερον πύργον, ή και να την πάρη μαζί του όταν θα φύγη από την Κύπρον'.¹⁷

Σε άλλο ειρωνικό σχόλιό της με τίτλο «Μουσική στα φύλλα», η ίδια εφημερίδα ισχυριζόταν ότι η Φιλαρμονική παιάνιζε κάθε Παρασκευή χωρίς ακροατήριο και την άκουαν μόνο τα φύλλα των δένδρων:

‘ - Είχε κόσμον στην Μουσικήν;

- Εκατομμύρια!

- Και ποιοι ήσαν;

- Τα φύλλα των δένδρων!

Διάλογος εκ του φυσικού την περασμένην Παρασκευήν. Και ο λόγος διά την Μουσικήν της Αστυνομίας, η οποία εξακολουθεί ακόμη –το ενθυμίζομεν- να παίζη κάθε Παρασκευήν εις τον Δημόσιον Κήπον! Την περασμένην εβδομάδα το ακροατήριόν της είχε φθάση εις το κατακόρυφον –εις ένα μόνον θνητόν, τον οποίον, ως μας ωρκίσθη ο ίδιος, έφερεν έως εκεί όχι η ενθύμησις της Μουσικής, αλλ’ η συνήθεια απογευματινού περιπάτου και των πεύκων το τραγούδι. Η Μουσική –εκτελούσα διαταγάς– θα πηγαίνη εκεί, θα παίζη επί τρία τέσσερα λεπτά, με ακροατήριον τα φύλλα των δένδρων, και θα γυρίζη στον στρατώνα, ως άνθρωπος μετά κωμικώτατον πάθημα ή σαν γάτα βρεγμένη... Η Αυτού Εξοχότης δεν θα ευδοκήση άραγε, εκπληρών τον πόθον ολοκλήρου πόλεως –της πρωτευούσης του– να ορίση την Κυριακήν, αντί της Παρασκευής, της πλέον εργασίμου ημέρας; Αφού άπαξ οι κύριοι της Μουσικής αυτής απεφάσισαν να μεταδώσωσι μέρος του αγαθού των εις το Δημόσιον, ας το κάμουν σωστό, διότι το πράγμα, όπως έχει, υπερέβη πλέον και του γελοίου τα όρια.¹⁸

Πέρα από τη μαζική μουσική διαπαιδαγώγηση και ψυχαγωγία με τις φιλαρμονικές, τη μουσική καλλιέργεια των Κυπρίων ανέλαβαν διάφοροι ξένοι δάσκαλοι, που έσπευσαν στην Κύπρο από διάφορα μέρη της Ευρώπης. Μέχρι το 1878 η ευρωπαϊκή μουσική ήταν αποκλειστικό προνόμιο της ευρωπαϊκής παροικίας της Λάρνακας, των προξένων, των επτανησιακών οικογενειών που αποτελούσαν την καρδιά της παροικίας, και των λίγων μεγαλεμπόρων της πόλης. Αυτοί έφεραν στο νησί τα πρώτα πιάνο και άλλα μουσικά όργανα. Οι πρόξενοι οργάνωναν μουσικές εσπερίδες, βεγγέρες, και τα μέλη των οικογενειών τους, συνήθως οι θυγατέρες τους, ψυχαγωγούσαν τους παριστάμενους παίζοντας πιάνο ή τραγουδώντας αποσπάσματα από όπερες. Οι δάσκα-

¹⁷ Κύπριος, Λευκωσία 12.6.1909.

¹⁸ Κύπριος, Λευκωσία 20.11.1904.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΣΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΕΠΙΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (1878-1914)

λοι της μουσικής, που ήρθαν να διδάξουν τους γόνους των αριστοκρατικών και μεγαλοαστικών οικογενειών, ήσαν κυρίως Ιταλοί, Γάλλοι και διάφοροι φραγκολεβαντίνοι.

Στη Λάρνακα, πρώτη γνωστή μουσικοδιδασκάλα ήταν η κα Μασκάλκη, η οποία δίδασκε τις αδρές δεσποινίδες της πόλης να παίζουν πιάνο,¹⁹ ενώ ο σύζυγός της Τελέσφορος Μασκάλκης, με αγγελίες πληροφορούσε το κοινό της πόλης ότι από το κατάστημά του στην οδό Strand διέθετε *‘κλειδοκύμβαλα Λυμομίνο εν μετριωτάταις τιμαίς, ηγγυημένα δια την αρίστην ποιότητα και τον καλόν αυτών ήχον’*.²⁰ Την ίδια εποχή παρέδιδε στη Λάρνακα μαθήματα μανδολίνου, κιθάρας και βιολιού ο Κωνσταντίνος Ττόμας (C. Thomas), ο οποίος αναλάμβανε επίσης *«να διδάξη τους έχοντας αρχάς επί κλειδοκυμβάλου»*.²¹ Εκτός από τη Μασκάλκη και τον Ττόμας, στα τέλη του 19ου αιώνα δίδασκε πιάνο και μανδολίνο ο Charler Rebechini.²²

Στη Λεμεσό δίδασκαν πιάνο ο Αραβιάν και ο κ. και η κα Dujardin, που ήσαν εγκατεστημένοι στην οικία Μαυροσκούφη και αμείβονταν με 12 σελίνια τον μήνα για τρία μαθήματα την εβδομάδα, ενώ για έξι μαθήματα τα δίδακτρα ήσαν μία λίρα.²³ Οι Dujardin παρέδιδαν και μαθήματα γαλλικής, ενώ ένα άλλο ζευγάρι, ο κύριος και η κυρία Gooding, παρέδιδαν μαθήματα αγγλικών, γαλλικών και μουσικής. Στην ίδια πόλη, στις αρχές του 20ού αιώνα, παρέδιδε μαθήματα βιολιού, κιθάρας και μανδολίνου ο Ferdinand Price. Για τα μαθήματα βιολιού τρεις φορές την εβδομάδα για μία ώρα, έπαιρνε 12 σελίνια τον μήνα και για έξι μέρες μία λίρα. Για το μανδολίνο και την κιθάρα η τιμή ήταν 9 και 15 σελίνια, αντίστοιχα.²⁴

Η διάδοση του πιάνου και των άλλων μουσικών οργάνων είχε σαν αποτέλεσμα την ανάπτυξη έντονης κοσμικής ζωής στη Λάρνακα και τη Λεμεσό, και αργότερα στη Λευκωσία. Οι μουσικοδιδάσκαλοι, για να συμπληρώνουν το εισόδημά τους, οργάνωναν τιμητικές εσπερίδες, οι Άγγλοι επίσημοι οργάνωναν συναυλίες για αγαθοεργούς σκοπούς, ενώ οι Έλληνες δήμαρχοι και βουλευτές οργάνωναν συναυλίες, που γίνονταν συνήθως στις αίθουσες των μεγάλων καφενείων. Οι εφημερίδες της εποχής δίνουν πολλές πληροφορίες για τις εκδηλώσεις αυτές, με τα ονόματα των συντελεστών. Για παράδειγμα, το 1896 και το 1897 δόθηκαν σε όλη την Κύπρο συναυλίες και χοροεσπερίδες υπέρ της επαναστατημένης Κρήτης. Γράφει εφημερίδα της Λεμεσού για τη συναυλία που έγινε στην πόλη τον Μάρτιο του 1897: *‘Εν τω καφενείω «Βικτωρία», παραχωρηθέντι ευγενώς υπό του διευθυντού κ. Σ. Λαμπή, εγένετο εν μέσω πυκνής συρροής κόσμου η υπέρ των Κρητών συναυλία. Η σκηνή ήτο γύρωθεν κεκαλυμμένη δι’ Ελληνικών σημαιών, ας ο κόσμος εχαιρέτισε διά συνεχών χειροκροτήσεων. Ηρχισε με τον Κανάρη, το εμβατήριον του Σάλτερ, μεθ’ ο η μικρά δεσποσύνη Σάντη, εν-*

¹⁹ *Νέον Κίτιον*, Λάρνακα 17/29.6.1880.

²⁰ *Νέον Κίτιον*, Λάρνακα 30.10/ 11.11.1880.

²¹ *Νέον Κίτιον*, Λάρνακα 1/13.6.1897.

²² *Νέον Κίτιον*, Λάρνακα 10/22.12.1898.

²³ *Σάλπιγξ*, Λεμεσός 10/23.1.1904.

²⁴ *Σάλπιγξ*, Λεμεσός 22.5/4.6.1904.

δεδυμένη ωραίαν ελληνικήν ενδυμασίαν, απήγγειλεν ευκρινώς ωραίους στίχους του αειμνήστου Παράσχου. Επαίχθησαν κατόπιν εκλεκτά τεμάχια Ιταλών και Ελλήνων συνθετών, του Βέρδη, του Δονιζέττη, του Παρισίνη, του Ξυνδά, του Καίσαρη, του Ροδίου και του παρ' ημίν κ. Ράλλη. Μια διωδία «Αυγή» υπό του ζεύγους Ράλλη και με την δεσποσύνην Σάντη συνοδεύουσαν επί κλειδοκυμβάλου ήτο έξοχος και κατεγοήτευσε. Μετ' εκτάκτου επιτυχίας επαίχθη υπό της δεσποσύνης Χατζηπαύλου ίδια η «Κόρη του Συντάγματος», προκαλέσασα παταγώδη χειροκροτήματα και υπό της δεσποσύνης Νότας Σάντη τεμάχια εκ της «Λουίζας Μίλλερ» διά της αριστεράς χειρός. Και μια βαρκαρόλλα υπό του ζεύγους Ράλλη ήτο απαραμίλλος! Αλλ' ίδια η «Ολονυκτία της Κρήτης» προκάλεσεν ακράτητον ενθουσιασμόν και ρίγος συγκινήσεως. Ο κ. Ράλλης προσεκλήθη επιμόνως επί της σκηνης και η «ολονυκτία» επανελήφθη, διακοπείσα υπό των χειροκροτημάτων, άτινα συνόδευσαν την επί της σκηνης εμφάνισιν της εθνικής σημαίας. Την όλην συναυλίαν, περατωθείσαν περί την 11.30, έστεπεν ο εθνικός ύμνος, παιχθείς υπό της δεσποσύνης Χατζηπαύλου...'.²⁵

Στη Λεμεσό, οι πρώτοι μουσικοδιδάσκαλοι για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην άρχισαν να εμφανίζονται στα νυκτερινά κέντρα της εποχής. 'Κόσμον πολύν συγκεντρώνει από τινός τας νύκτας το Μπαρ του κ. Σκυριανίδου, όπου ο κος Αραβιάν παίζει με την συνήθην τέχνην στο πιάνο διάφορα εκλεκτά κομμάτια', έγραφε εφημερίδα της Λεμεσού τον Σεπτέμβριο του 1898.²⁶ Ο Αραβιάν, δίδασκε, έπαιζε τα βράδια για βιοπορισμό, και συμμετείχε δραστήρια και στις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις. Τον Οκτώβριο του 1898 ομάδα κυριών τον κάλεσε να συμμετάσχει σε κονσέρτο υπέρ του ΓΣΟ. 'Εις το κονσέρτο τούτο θα λάβουν μέρος πολλάί δεσποινίδες και νέοι, ων οι πλείστοι τυγχάνουσι μαθηταί του κ. Αραβιάν, όστις πάνυ ευγενώς ανέλαβε την διεύθυνσιν και την όσον οίον τε επιτυχή παρασκευήν αυτού', σημειωνόταν σε εφημερίδα της εποχής.²⁷ Το κονσέρτο δόθηκε στο Μπαρ του Σκυριανίδη, την πιο κοσμική αίθουσα της Λεμεσού. Ο τύπος διέσωσε τα ονόματα των πρώτων Λεμεσιανών καλλιτεχνών του πιάνου: 'Κατά την υπέρ του Γυμναστικού Συλλόγου Μουσικήν Συναυλίαν, ήτις αρκετά επιτυχώς διεξήχθη την παρελθούσαν Παρασκευήν, έλαβον μέρος, εκ μεν των δεσποινίδων, αι εξής: Αγγελική Δ. Ρωσίδου, Σαπφώ Φ. Κολακίδου, Χρισταλλένη Αβανία και Χριστάλλα Παυλίδου, εκ δε των κυριών ο ενταύθα Αστυνόμος κ. Μαυροκορδάτος, ευγενώς προσφερθείς και μετά τέχνης ζηλευτής παίξας επί αρμονίου και πιάνου, ο μουσικοδιδάσκαλος κ. Αραβιάν, και οι ευέλπιδες νέοι Δημ. Ν. Ρωσίδης και Μιχ. Φ. Κολακίδης'.²⁸ Ο αστυνόμος Μαυροκορδάτος, που διακρίθηκε για τις μουσικές του επιδόσεις, ήταν γόνος της γνωστής χιώτικης φαναριώτικης οικογένειας, υπηρέτησε πολλά χρόνια στην Κύπρο αλλά και σε άλλες αγγλικές αποικίες.²⁹

²⁵ Αλήθεια, Λεμεσός 25.3.1897.

²⁶ Αλήθεια, Λεμεσός 30.9.1898.

²⁷ Αλήθεια, Λεμεσός 7.10.1898.

²⁸ Αλήθεια, Λεμεσός 22.10.1898.

²⁹ Για την οικογένεια Μαυροκορδάτου βλ. Βαλέρι Τομάζοφ, Το γένος των Μαυρογορδάτων (Μαυρο-

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΣΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΕΠΙΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (1878-1914)

Αν στη Λεμεσό, στα τέλη του αιώνα, πρωτοστατούσε ο Αραβιάν μαζί με τον Ουγγρογερμανό Γκλάσνερ που οργάνωσε την πρώτη μαντολινάτα και την πρώτη φιλαρμονική της πόλης, στη Λάρνακα οι μουσικές πρωτοβουλίες ανήκαν στον μουσικοδιδάσκαλο C. Thomas, που οργάνωνε συναυλίες στο Grand Hotel και στο Royal Hotel της Λάρνακας με τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών του.³⁰ Στη Λευκωσία, την πρωτοβουλία της διοργάνωσης μουσικών εκδηλώσεων είχαν, από τη μία οι Άγγλοι ανώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι και από την άλλη το Αναγνωστήριο Η Αγάπη του Λαού, με επικεφαλής τον Νικόλαο Καταλάνο, που οργάνωνε τακτικά Μουσικές και Επιστημονικές Εσπερίδες, όπου ο ίδιος ανέπτυξε κάποιο θέμα και μουσικοτραφεΐς δεσποινίδες και κυρίες της πόλης έπαιζαν στο πιάνο και τραγουδούσαν αποσπάσματα από όπερες. Η εφημερίδα *Ευαγόρας* περιγράφει ως εξής μία από τις εκδηλώσεις αυτές: *‘Τη ευμενεί συμπράξει των ευγενών και φιλομούσων Κυριών Χριστίνης Χ. Παπαδοπούλου, Καλλιόπης Κ. Αμιλιανίδου και της Δεσποσύνης Θελεξιόπης Καπηγιολδάση, διεξήχθη λαμπρώς αντί της Δ’ Τακτικής Εσπερίδος ημερίς Μουσική και Επιστημονική από της 3-6 μ.μ. της π. Κυριακής ενόπιον πυκνής φιλομούσου ομηγύρεως εξ αμφοτέρων των φύλων, ων ήσαν κατάμεστοι η τε μεγάλη αίθουσα και αι παρακείμεναι μετά του διαδρόμου. Έμελψε πρώτον επί κλειδοκυμβάλου η αξιότ. Δεσποσύνη Θελεξιόπη Καπηγιολδάση τον εθνικόν ύμνον, ορθίου και ευλαβώς ισταμένου του ακροατηρίου άπαντος, και μετά τούτο λίαν επιτυχώς εξετέλεσε μουσικήν σύνθεσιν εκ του μελοδράματος «Ναβοχοδονόσωρ», του καλού και πολυκλαύστου Ιταλού μουσουργού Βέρδη, ούτινος είνε γνωστή η υπέροχος τέχνη όπως αναγείρη εκ των παναρχαίων τάφων παρά τας κοιλάδας του Νείλου (Αΐντα) και του Ευφράτου (Ναβοχοδονόσωρ) τους μεγάλους νεκρούς και να διερμηνεύη δι’ υψηλής και συναρπαζούσης μουσικής, ης η αρμονία και η εμμέλεια μεταφέρει τον ακροατήν εις τον πανάρχαιον εκείνον Βαβυλωνικόν και Αιγυπτιακόν πολιτισμόν, τα υψηλά και μεγάλα και σφοδρά πάθη και διανοήματα βασιλέων και ηρώων ή ηρωίδων, ων τα ονόματα επλήρωσαν τον αρχαίον κόσμον και περιεσώθησαν εις ημάς διά πάντων των αιώνων...Διά βραχέων διέλαβεν είτα ο κ. Ν. Καταλάνος τας των αρχαιολογούντων γνώμας περί των Κυπριακών τεχνουργημάτων και περέστησε την μεγάλην και κοινήν ωφέλειαν ήτις θα προέκυπτεν εκ της γνώσεως και μελέτης των αρχαίων της Κύπρου λειψάνων, υποσχόμενων ότι τας αρχαιολογικάς διαλέξεις θα συνεχίση μελετών και οδηγούς έχων τους περί τούτων πραγματευσάμενος αρχαιολόγους και πειρώμενος να εμπνεύση θερμόν έρωτα προς τας προγονικάς αρχαιότητας ας οφειλόμεν να σέβωμεν και ευλαβώμεθα ως ιερά προγονικά κειμήλια και να περιφρουρώμεν αυτάς ζηλοτύπως και μεθ’ υπερηφανείας αντί ν’ απεμπολώμεν αυτάς ως οι ελεεινότεροι τυμβωρύχοι....Η αξιότ. Κυρία Χριστίνα Χ. Παπαδοπούλου εξετέλεσε μετά το πέρας της διαλέξεως επιτυχώς ωραίαν μουσική*

κορδάτων) στη Ρωσική Αυτοκρατορία. Η Ιστορία του Γένους μέσα από έγγραφα και γεγονότα, Αθήνα: ΑΛΦΑ ΠΙ, 2010.

³⁰ Αλήθεια, Λεμεσός 28.10.1898. Νέον Έθνος, Λάρνακα 5.11.1898.